

פרי האדמה

"לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם" (בר' ח כא).

האדמה, כזכור, הייתה המורדת הראשונה בפרשת הבריאה, עוד לפני הלבנה הקנאית, בת היום הרביעי, שהיה קשה לה להשלים עם מעשי קונה והתלוננה: אין שני מלכים משמשים בכתר אחד. האדמה הזדרזה ומרדה כבר ביום השלישי ולא עשתה כציווי הבורא שפקד יהי טעם העץ כטעם הפרי (רש"י, א"א). האדמה, כאדמה, אם כל חי, שמקורה מן האדם שבא מן האדמה ואל העפר ישוב, היא החוטאת השלישית, שנתפתתה לנחש, זוחל העפר האדמתי. נתמעטה הלבנה, נתקללה האדמה, נתקללו אדם וחווה ואף הנחש על גחונו יזחל ועפר יאכל. "ארורה האדמה בעבורך!" (בר' ג יז) זועם אלוקים על יציר כפיו, אדם שנוצר מן העפר.

האם המבול הצליח לנתק, להמיך או לעמעם את יסודות המרי האדמתיים?

הטבע אמנם מושטר. קור וחם, קיץ וחורף ויום ולילה לא ישובו.

אבל האדם? הקב"ה כביכול מכריז כי הוא אינו בא יותר חשבון עם הטבע בגין חטאי האדם. הוא אינו מערבב מים באש, בנעורת היצר. לזכרון ולברית הוא נוטה את הקשת וחיציה. הקשת הפוכה ונוטה כלפי שמים. הברק והרעם כלואים באשפת הענן לבל ישוב המבול לכסות ארץ.

בעקבות ריח הניחוח העולה עם קורבנו של נוח (דרשו נוח מלשון ניחוח) הקב"ה מביא בחשבון את חולשותיו אך גם את גדולתו של האדם הננער עם יצריו ממעי אמו.

הוא רואה אותו באור חדש. לא באור שבעת הימים, לא באור אחד, אור מלאכי, באור ישיר, בקרן לייזר שקופה והרסנית, אלא בקשת הצבעים רבת גוון. זו הברית. טבע לחוד ואדם לחוד, אדם מגוון. שם, חם ויפת.

המבול טיהר באופן מוגבל את הבריאה מן הגרסה היצרית הראשונה שלה, בה הטבע, החי והאדם נתערבבו זה בזה. בא מין על שאינו מינו. הכל היה לח והביל. העולם נתלה לייבוש.

אבל עניין הבירור הזה שונה לעולם בארץ ישראל, בה האדמה עדיין לוקה ומלקה בגין חטאי העם. הארץ ממשיכה להקיא את יושביה או לשמוח ולקבץ את גלויותיה.

כאן בארץ נותרה אחדות האדם והטבע כבשחר הבריאה.

לפי חז"ל, המסתמכים על פסוק ביחזקאל, המבול לא היה בארץ ישראל: "את ארץ לא מטוהרה היא ארץ לא גושמה ביום זעם" (כ"ב כד).

החטאים לא נימחו בה ולא נמחקו. זו ארץ אשר עיני ה' בה "מראשית השנה ועד אחריתה". הארץ הקדושה תלויה בתפילת ישראל, היחיד והציבור, בהתנהגותו, בקורבנו בהימנעות מעשיית מעשי מבול: גזל, שפיכות דמים, עבודה זרה וגילוי עריות. המעשים המתועבים שבגנים הארץ מקיאה את יושביה.

תהליך הבירור, או מה שנקרא ההתגלות והבחירה ב"ענין האלוקי" (ריה"ל, הכוזרי) הוא דו-סטרי. כנען בן חם פונה מארץ ישראל לבבל "וימצאו בקעה בארץ שנער", בקעה להתגדר בה. ואילו אברם בן תרח פונה מבבל לכנען, לארץ ישראל מנחלת שם הוא הלך וכובש את כנען שהייתה נחלת חם.

הולכת ובוקעת בפרשת נוח יציאת אור כשדים, עירו של נמרוד מלך הבקעה. אברם זוכה להיות אברהם. הוא רואה את ההר מרחוק. מתהלך לפני האלוקים, תמים, זוכה לברית הארץ בזכות ברית המילה ומתווה דרך לבניו אחריו. הוא אינו איש אדמה, כקין וכנוח. הוא רועה צאן כהבל. מקדש את הארץ בנדודיו והארץ מתקדשת בו.

אמנם הקב"ה חייב את כל בני נוח בהימנעות מן העבירות הקדם-מבוליות. זהו תנאי מוקדם להיותם זכאים להשתבח בכבוד האדם ובחירותו. היות האדם ברייה המכירה כי האל גזר על יוצאי התיבה את חוקי המוסר ולא "הצו הקטיגורי" ולא ריבונות האדם.

פרשת דור הפלגה ופרשת מגדל בבל מעידה בין השאר כי האדם שואל מושגים חברתיים המתחזים לערכים דתיים כמו אחדות, לשון בינלאומית, פרויקטים משותפים ואף ערך החרות-האנושית באשר הוא לשם גאוותו המורדת, ולפיכך רוב האדם למעשה לא למד דבר מן המבול. שאלה מטרידה היא האם ציות לשבע המצוות הבסיסיות הוא תנאי מצדו של האל לקיום הברית הכוללת עם האדם, פרי הטבע האלוקי, הוא הצלם שניטע בו מטבע בריאתו או שהקב"ה לא וויתר על מיצוי הדין על אף ברית נוח.

המדרש מאיר כי כאשר הקב"ה יורד לראות את המגדל ואת העיר הוא יורד לראות "אשר בנו בני האדם" (יא ה). "אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים, אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי, אף אלו כפו טובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומילטם מן המבול" (ב"ר, לח ט).

מה יש לצפות מיוצאי התיבה, המובטחים מפני מבול. מפני הדין? האם רק לתוספת הילולה? אם מבול של מים הקב"ה אינו מביא, שמא הוא מביא מביא מבול של אש. מהו עניין תוקף והיקף השבועה שלא להביא מבול? הרי הייתה פרשת סדום ועמורה, והייתה טביעת המצרים בים-סוף. כשאברהם אבינו אמר "חלילה לך מעשות כדבר הזה" האם הוא טוען כדעת אחדים, חלילה לך מהפר שבועת המבול. הרי נשבעת מעבור מי נוח, האם הקב"ה מערים על השבועה ומתפלפל ואומר של מים לא אבל של אש כן, כדעות אחדות בגמרא. "ותמצא שסיים המאמר כדברי אברהם: אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם" (ב"ר מט ט).

כאן מפתח אורח חיים הקדוש דיון מעמיק, ואומר "הרי שכוונת אברהם היא להוכיח כי אין הכרח שיעשה המשפט בשלימות". שהקב"ה יכול ברצונו לנקוט במידת הרחמים ולא למצות את הדין עד תומו. [1]

"ויזכור אלוהים את נוח". אבל נוח "איש האדמה", חוזר מיד לאדמתיותו ממהר לשכוח את אלוהיו, ויחל נוח. עשה עצמו חולין, חילל עצמו, חילל הכרם ויצא במחול. אשר לקיסר - לקיסר, אמר: שלמים לשמים והיין לאדם.

נכדיו, בני חם, הנמרודים, כמו "הגיבורים אשר מעולם אנשי השם" (בר' ו ד). בטרם המבול, אומרים בואו ונעשה לנו שם, אינם מתרשמים ממצוות השם. מי הוא מלך עלי אדמות? האדם, העריץ נמרוד או האל.

הגאווה האנושית קודמת. גם פרומתיאוס בן יפת לא ינוח. לאחר המבול שאפו בני האדם להתאחד באמצעות הטכנולוגיה, להקים באמצעות החומר והלבנים בנין עדי-עד. באמצעות שפת המחשב להפוך לאנושות אחת, היוצרת מגדל אחד, מגדל המונע מבול והמשמש סמוכות לרקיע. "בלי טובות" אמרו בני האדם אשר שאפו להקים עיר או כפר גלובלי גדול, המתרכז מסביב למגדל התקשורת. לבטל את כל השפות. לדבר רק מתמטית. [2] באופן אירוני הם הלכו לכיוון המבול, לבקעה מקדם בארץ שנער, שאליה ננערו מתי המבול וניסו להקים את גן העדן הסוציאליסטי, תן לי פטיש אמר מבולבל קדם-בבלי אחד לחברו, "קח מגל", ופצע משנהו מוחו.

הקדוש ברוך הוא לא הניח לאדם לקפוץ מעל הזמן ומעל למקום, לדלג מחוץ להיסטוריה. שם חם ויפת אינם יכולים להפר את שונותם היוצרת. הכבש אינו ארי, והגדי אינו נחש. לעתיד לבוא הם יגורו יחדיו ונער קטון ינהג בם.

אין חפץ לקב"ה באחדות האוטונומית של האדם, הוא הגלה את כל בני האדם מן המרכז החוצה כדי שגומר ומגוג, תירס ויון, ארפכשד ועבר, חם וצאצאיו כנען, שבא ודרן יהיו לקשת צבעים יוצרת ומונעת מבול ולא מגדל נמרודי מורד ומאוחד.

כפי שגרש האל את אדם וחוה מגן העדן אל העבודה בזיעת האפיים, וכך הפכה הקללה לברכה. האל שלח בני האדם לשונותם, על פי לשונותיהם וגבולותיהם, למסע ההיסטורי הארוך להכרת יחוד אנושיותם ורידוד גאווותם. כולם אינם אלא ברואים בחדס ה', ניצולי המבול, בני נוח מיוצאי התבה. יזכה כל אחד במתנתו וילטשנה עד דק מנחה שלוחה לה' בהר אברהם.

פרופ' הלל וייס

הערות:

1. לתולדות הרעיון "מבול של אש" וטילטולו ממתולוגי בבל והמוניה לארץ ישראל. עיין לוי גינצבורג, הלכה ואגדה, מבול של אש, 1960, עמ' 205-219.
2. ראה, יצחק רועה, אחרת על תיקשורת, 1994, רכס, פרק שישי: עובדה, הכפר הגלובאלי עוד לא קם, עמ' 109, ביקורת על רעיונותיו של מרשל מקלוהן, 1964, M. McLuhan, Understanding Media, "עוד נשוב בהמשך ובהרחבת מה לעין במשנתו של מרשל מקלוהן לדבר על הכפר הגלובאלי. מי כמוהו נביא מובהק (...) מי כמוהו מתבטא בבטחה ובלהט על המהפכה המתחוללת לנגד עיניו,

המהפכה של הטלוויזיה ושל כל יתר כלי התקשורת והערוצים האלקטרוניים (...) המהפכה ההולכת ומכווצת את העולם-את הזמן ואת המרחב - עד שלא תישאר בעתיד הקרוב נקודת תצפית מיוחדת למישהו (...) כי כולנו נהיה בעולם מכווץ שלא יהיה יותר מכפר. חזון מקלוהן (...) דומה כאילו כאן שניהם (מרקס ומקלוהן) מתגעגעים לימים שלפני מגדל בבל, כאשר כל הארץ היתה שפה אחת ודברים אחדים".